
LÄRDOMAR FRÅN DET VERKLIGA ÖST

RENÉ ANDERSSON

Skall vi som nation få fart på de välståndbyggande krafterna måste vi studera dem där de fungerar idag. För resten av Asien är Japan föredömet man strävar efter; Europa och USA kryper fram medan ekonomierna i Asien håller god maratontakt. Skall vi få upp farten underlättar det om vi lär oss hur japanerna bär sig åt. Medan vi fokuserar oss på Bryssel kutar de nämligen vidare i Tokyo.

Kommunismen är död.
Länge leve kommunisten!

Om Sovjetväldets sönderfall och Rysslands interna plågor är det slutliga beviset på kommunismens inneboende destruktivitet är Japan det lysande exemplet på motsatsen. Japan? Kommunism? Är inte Japan det främsta exemplet på kapitalismens välståndbyggande krafter? Det beror lite på hur man väljer att definiera kommunism och kapitalism.

Utspritt ägande

Den klassiska definitionen säger att kommunism är ett socialt system i vilket produktionsmedlen ägs gemensamt av folket, alltså ej staten eller samhället. I

RENÉ ANDERSSON är tidigare importchef på Seibu, Japans största varuhuskedja. Numera är han verksam som japanolog på Sveriges ambassad i Tokyo.

Japan finns det ytterst få företag som ägs av en eller ett fåtal individer. Oftast är det ett flertal stora institutioner, banker och försäkringsbolag, som var för sig håller 2-8 procent av aktierna. Försäkringsbolagen i sin tur ägs av försäkringstagarna, ofta runt 150 000 personer. Ägandet av produktionsmedlen är således väl spritt bland folket. Även om det till stor del är indirekt blir resultatet att det inte existerar en samhällsklass av kapitalister intresserade av att "suga ut" det mervärde som arbetarna producerat.

För kapitalismen gäller att individer är fria att äga produktionsmedlen så att de kan sträva efter att maximera sin vinst och resursallokeringen optimeras via den information som överförs genom prismekanismen. Eftersom företagen inte ägs av individer finns det heller inget tryck på företagsledningarna att maxi-

mera sin vinst. Japanska företag är vida okända för att prioritera marknadsandelar på bekostnad av vinsten. Med undantag för vissa delar av konsumentvarusektorn är prismekanismen i stort sett ut funktion, stora delar av tjänstesektorn kräver myndighetstillstånd för att ändra priset, vare sig det är uppåt eller nedåt. För insatsvaror i industri-sektorn gäller långsiktiga leverantörskontrakt som således sällan återspeglar fluktuationer i världsmarknadspris eller alternativpris på substitutsvaror.

Japansk kapitalism

Västliga handelsförbindelser har stängt sina pannor blodiga i strävsamma försök att öppna den japanska marknaden för olika produkter. Standardvaret från japansk sida är att en öppning skulle leda till "oreda på marknaden". Det faktum att en marknad definitionsmässigt är en kontinuerlig oreda har för japanen samma logiska magnitud som för byråkraten som fick höra att en personator kunde halvera arbetsbördan, varpå han beställde två.

Världens bankir

Syftet är inte att utmåla Japan som något slags smygkommunistiskt succé. Det är att påvisa att den japanska versionen av kapitalism inte nödvändigtvis är att jämföra med Adam Smiths, David Ricardos eller Alfred Marshalls visioner

och definitioner. På 40 år har den japanska varianten av marknadsekonomi omvandlat ett fattigt land och en nedgången nation till världens bankir. En vällustigt puttrande tillväxtmotor har medfört att japanerna i dag har råd att vara världens främsta konsumenter av lyxprodukter. Enär den svenska motorn de senaste 20 åren har hackat och varit svårstartad, saknat bränsle eller gått på övervarv, kan det finnas en del lärdomar att ta till sig. Det har man gjort i Korea, Malaysien, Thailand, Singapore och södra Kina. Under förutsättning att nuvarande trender håller, skulle Korea om mindre än 20 år ha större BNP per kapita än Sverige. Vill vi uppnå den tillväxt som skall försäkra oss om framtida pensioner, hänsynsfull sjukvård, solid utbildning och korta arbetsdagar i kombination med långa semestrar, bör vi också flytta vår fokusering från centrala Europa till östra Asien.

Omställningen är förvisso inte enkel. Grundläggande gemensamma värderingar inom den judeo-kristna begreppsvärlden medför att vi har lättare att jämföra oss med tyska och franska bilarbetare än med japanska och koreanska. Eftersom det inte heller går särskilt bra för bröderna i Wolfsburg, Stuttgart eller ens Milano behöver vi inte heller känna oss misslyckade. Emedan vi svävar i lycklig okunnighet om hur pass bra det går för arbetarna i

Toyota City, Hiroshima, Utsunomiya, Pusan eller Taeguk så har vi heller ingen högre målsättning att sträva efter. För att kunna tillgodogöra oss kunskaper om japansk och koreansk produktivitet krävs det inte att vi måste ta till oss den buddistisk-konfucianska begreppsvärlden. Det räcker med att känna till några av huvudingredienserna. Konsten är nämligen att avdramatisera och demystifiera skillnaderna.

Det hierarkiska samhället

Konfucianismen bygger på samhällets inneboende hierarki sådan den ger sig uttryck i den minsta byggstenen, familjen. Detta som kontrast till det moderna Sverige där individen är minsta sociala enhet, och dennes krav på samhället står i centrum. Yngre skall respektera äldre som i sin tur visar välvilja och rättskaffenhet i sin skötsel av de yngres leverne. På japanska manifesteras det i uttryck som *Ninjo* (ung. medmänsklig känsla) och *Giri* (ung. etisk förpliktelse). Detta leder till en distinkt hierarkisk struktur i samhällets olika organisationer vare sig det gäller en intresseorganisation, ett företag, en skola eller ett ministerium. En person kan följaktligen ha varierande status i skilda sammanslutningar, konsten att lyckas i Japan hänger samman med att inte blanda ihop sina olika roller.

En strikt hierarkisk samhällsstruktur

som den japanska upplevs kvävande av en svensk van vid Jantelag och jämlikhet. Ett begrepp som tryckfrihet får t ex helt andra dimensioner under konfucianskt idéinflytande än det har i västvärlden. En TV-producent för ett inflytelserikt nyhetsprogram har tvingats avgå sedan det framkommit att han införde valet till parlamentet i juli givit order att ge stort utrymme för de nya partibildningarnas företrädare. Hans politiska ambition var att bidra till att Liberal Demokraterna (LDP) skulle bort från makten för första gången på 38 år. Det faktum att det finns fem andra kanaler att välja bland och att TV-tittarna således själva har möjlighet att bestämma sig för vilka nyheter de önskar och på grundval av denna och annan information bör vara kapabla att avge sin röst på rationella grunder saknar relevans. För japanen är det en väsentligare försyndelse att störa samhällsharmonin.

Om konformism är konfucianismens baksida är förmågan att slita för ett gemensamt mål dess skinande framsida. När alla vet sin roll och vad som förväntas av rollinnehavaren kan man undvika sidospår, resan går måhända ej fort, men spåret är åtminstone rakt. I neo-klassisk nationalekonomi saknas teorier för samhällligt beteende, man antar helt enkelt att det är rationellt, om icke blir nämligen resursallokeringen inte optimal. Det säger sig självt att när olika

krafter inom ett företag drar åt skilda håll uppstår ett visst resursslöseri. Att olika idéer stängas mot varandra bidrar till ett bättre beslut, problemet uppstår först när olika grupper har svårigheter att underställa sig beslutet och strävar efter andra mål. I japanska företag förekommer det en minst lika intensiv diskussion, oftast mera långdragen, men när beslutet väl är klubbat, medför den konfucianska hierarkin och strävan att uppfylla sin roll inom denna att hela organisationen rör sig i samma riktning. Uppkomsten av dubbla budskap försvåras.

Olika syn på framgång

I takt med att den japanska framgången kopierats i omkringliggande stater som Korea, Thailand och Indonesien har omvärldens intresse för dessa framgångar ökat markant. Världsbanken har publicerat en 390 sidor djuplodande studie med titeln *The East Asian Miracle* som försöker ge en förklaring. Trots de massiva resurserna och högtflygande ambitioner lyckas banken inte riktigt nå ända fram till mållinjen. Det beror på att det florerar två skolor på varsin sida det akademiska slagfältet. Den första anser att förklaringarna finns i traditionella neo-klassiska teorier. Östra Asien har lyckats nå vissa grundläggande mål: låg inflation, stabilt regelsystem, massor av inhemsk och utländsk konkurrens, relativt oförvrängda priser och en massiv

satsning på effektiv grundutbildning. Den andra skolan som betecknas revisionistisk, i betydelsen att grundläggande neo-klassiska teorier måste revideras för att appliceras på de östasiatiska ekonomierna, anser att den statliga inblandningen och styrningen av ekonomin bidragit till framgångarna. Genom att introducera "störningar" i ekonomin har staten fungerat som katalysator och accelererat tillväxten. Slutsatsen blir att politikerna måste sluta lovsjunga marknadskrafterna och i stället se till att briljanta byråkrater övertar beslutanderätten. Ungefär som i kommunismen.

Frågan uppstår då varför byråkraterna i Kasumigaseki¹ lyckades där deras motsvarigheter i GOSPLAN tvingades kapitulera. En avgörande skillnad utkristalliserar snabbt. Det är närvaron respektive frånvaron av ideologisk kamp. I Moskva handlade det om att överbevisa världen om det egna systemets förträfflighet, den enda metod som stod till buds under slutskedet var verklighetsförfalskning. I de östasiatiska staterna har det aldrig handlat om en kamp mellan konfucianism och judeo-kristen filosofi. I stället har det uttalade målet från början varit att nå ikapp västerlandets ekonomiska och teknologiska framsteg under parollen *outsuki, oikose* (ung. "Nå ikapp, kör förbi"). Ett mål som är kvantifierbart och därmed lätt att jämföra sig med. När

landet nu nått samma nivå och på vissa områden passerat västvärlden, har Japan också börjat få problem. Det gnisslar i maskineriet för tillfället, men i det sammanhanget bör man komma ihåg landets förmåga att ständigt gå stärkt ur en kris, i motsats till de svenska erfarenheterna.

Chocker skapar framgångar

Japan har drabbats av ett antal distinkta yttre chocker. Bretton Wood-systemets sammanbrott medförde att yenen började flyta, sedan 1971 har yenen i genomsnitt stigit årligen med 10 yen gentemot dollarn. Från en fast kurs på 360 yen mot en dollar till dagens 100–105 yen. För ett land som nästan helt saknar egna energikällor var de två oljechockerna rena mardrömmen. Likaså var valutajusteringen vid Plaza – överenskommelsen 1985 startskottet till en ny yenstegring. Japan har haft förmågan att ur samtliga dessa kriser flyga upp likt en *Houou*, en mytisk odödlig fågel som signalerar ett glädjebudskap. Dessa yttre chocker utnyttjades av företagsledningarna till att genomföra genomgripande rationaliseringar och nya produktionsmetoder så att Japan i dag har världens mest effektiva produktionslinjer inom de stora exportföretagen.

Det kan då tyckas att det mesta är gjort, det finns inget mer att uppnå. Som konkurrentland önskar man naturligtvis

att så är fallet, men som George Bernard Shaw skrev: "The most effective way of shutting our minds against a great man's ideas is to take them for granted and admit he was great and have done with him." Applicerat på en nations idéer i stället för en person är det således för tidigt att dödförklara den enastående japanska tillväxten. Särskilt tydligt blir det när man noggrant läser de ekonomiska nyheterna. Ett bra exempel är det som sker inom bilindustrin.

Världsmarknaden för personbilar är mättad. Det finns en betydande överkapacitet. Som världens främsta bilproducerande land drabbar detta Japan hårt. Biltillverkarna hårdrationiserar, flera har varnat för en neddragning av personalen. Går de inte frivilligt blir man tvungen att ta avsked. Ett radikalt grepp i den japanska efterkrigsekonomin. Den sociala strukturen har inte utsatts för liknande störningar tidigare. Men mitt bland alla dessa defensiva åtgärder, hittar man i en bisats här och där att företagen samtidigt gör offensiva satsningar. Nissan skall fram till 1995 dra ned personalen med nästan 30 procent, samtidigt har VD påbjudit att samtliga modeller 1995 skall ha 35 procent färre insatsdelar. En bil från Nissan om några år kommer således att ha 35 procent färre delar och byggas av 30 procent färre bilarbetare. Kommer Volvo och SAAB att klara den konkurrensen? Eller går det

som det gick för varven och stålet när den japanska konkurrensen blev för massiv?

Olika prioriteringar

Kan vi som nation lära att se möjligheter i omvälvningarna i stället för problem, kommer vi också att som Japan kunna gå stärkta ur krisen. Problemet är att vi oroas oss för olika saker. Jämför innehållet i nyhetsprogram och det framgår tydligt. Svensken oroar sig för hur det går med daghemsp platsen, pensionen, föräldraledigheten eller arbetslöshetsförsäkringen. Japanen oroar sig för växelkursen gentemot dollarn, bilexporten, Uruguayrundan och prisutvecklingen på DRAM². Det är således fundamentalt olika prioriteringar medborgarna gör i två av världens mest utvecklade industriländer.

Det är rimligt att tänka sig att egenintresset styr dessa prioriteringar. I Japan är statsbudgeten ganska exakt 25 procent av BNP medan den är 45 procent i Sverige. Lägg till det en betydligt större

kommunal sektor och det framgår tydligt att svenskens behovstillfredsställelse är mycket närmare knutet den offentliga sektorns välgång än exportindustrins framgångar. För japanen som vill ha största möjliga bonus två, eller ibland tre, gånger om året för att betala barnens utbildning, lägga undan till ålderdomen och ha en buffert ifall de skulle drabbas av sjukdom, blir kopplingen till industrisektorns resultat rak och direkt. Även för dem inom den offentliga sektorn. Det finns således en övergripande nationell intressegemenskap vars psykologiska roll inte bör undervärderas. I kombination med den hierarkiska samhällsstrukturen och den konfucianska plikt känslan utgör den en stark drivkraft. Frågan hur vi i Sverige skall mobilisera samma drivkraft borde inta en central plats på den politiska agendan.

1 Tokyos regeringskvarter.

2 Dynamic Random Access Memory. Japan är världens ledande tillverkare av s k arbetsminne för persondatorer.